श्रीः

श्रिमते रङ्गरामानुज महादेशिकाय नमः

स्वरप्रक्रिया परिचयः

भागम् – 1

Shreyas Sarangan

Oct 2, 2015 at PIVS, Bangalore

विषयसूचीः

1. Utmost Importance of स्वरम् in Vedic Sampradayam
2. Error leads to Counter-productive results
3. Purpose of स्वरम्
4. Classification of Accented पदम्-s
5. Role of स्वरम् in interpretation
6. Organization of स्वर-प्रक्रिया in व्याकरण texts

स्वरम् – The Guiding Light for Correct Vedic Interpretation

अंधकारे दीपिकाभिर्गच्छन्न स्खलति क्वचित।
एवं स्वरैः प्रणितानां भवन्यर्थाः स्फुटा इति॥

- वेङ्कट माधव (स्वरानुक्रमणी)

Utmost Importance of स्वरम् in the Vedic Tradition

“एवं हि दृश्यते लोके । यः उदात्ते कर्तव्ये अनुदात्तम् करोति खण्डिकोपाध्यायः तस्मै चपेटाम् ददाति ।”

“यो वा इमां पदशः स्वरशोऽक्षरश्च वाचं विदधाति स आर्त्विजीनो भवति।”

- महाभाष्यम

-

“तेनादृष्टार्थ एवायं स्वरपाठोऽवगम्यते।
सर्वदा ब्रह्मयज्ञाङ्गद्रव्ययज्ञजपेषु च॥”

- तन्त्रवार्तिक

“यावत्प्राणं तथा स्वरम्” - तन्त्रवार्तिक

Incorrect स्वरम् can lead to disastrous results

“प्रहीणः स्वरवर्णाभ्यां यो विमन्त्रः प्रयुज्यते। यज्ञेषु यजमानस्य रुषत्यायुः प्रजां पशून्॥”

- नारदीय शिक्षा

“हस्तभ्रषटो स्वरभ्ररषटो न वेदफलमश्नुते।”

-याज्ञवल्कया शिक्षा

Incorrect स्वरम् can lead to disastrous results (contd.)

- counter-productive outcome, in the form of a verbal thunderbolt, can harm both “यजमाना” and the one reciting it.

“यदब्रवीथ्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति तस्मादस्येन्द्रः शत्रुरभवत्...”

- तैत्तिरीया संहिता (२.५.२.१)

- Reiterated in the पाणिनीय-शिक्षा, नारदीय-शिक्षा and the महाभाष्यम् :

“मन्त्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह। स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥”

- -

What is the purpose of स्वरम्?

प्र:“अथ त्रैस्वर्यादीनां कथं समाम्नानमिति उच्यते?”
उ:“उच्यते अर्थावबोधनार्थं भविष्यति”

- शाबर-भाष्यम् (मीमांसा सूत्रा १.२.३१- वचनाद्विनियोगः)

• निर्वचनम् of “स्वरम्”: “स्वर्यन्तेऽर्था एभिः।”

– अमरकोश भानुजिदीक्षित व्याख्या १।६।४

स्थूलपृंषतीम्

“याज्ञिकाः पठन्ति – स्थूलपृषतीमाग्निवारुणीमनड्वाहीमालभेतेति। तस्यां सन्देहः – स्थूला चासौ पृषती च स्थूलपृषती, स्थूलानि पृषन्ति यस्याः सेयं स्थूलपृषतीति। तां नावैयाकरणः स्वरतोऽध्यवस्यति।”

- महाभाष्य पस्पशाह्निकम्

Does the adjective “स्थूलपृंषतीम्” here imply

(i) a large cow with spots? OR

(ii) a cow with large spots on its body?

द्वादशाहीनस्य

“अहीनो वा प्रकरणाद्गौनः ॥ असंयोगात्तु मुख्यस्य तस्मादपकृष्यते ॥”

- (पूर्वा-मीमांसा ३.३.१५,१६)

- ज्योतिस्तोम् प्रकरणम् - debate on the correct interpretation of the term “द्वादशाहीनस्य” - “ति॒स्र ए॒व सा॒ह्नस्योप॒सदो॒ द्वाद॑शा॒हीन॑स्य” (तै. सं. ६.२.५.१)

- Does the refer to the साह्न (ज्योतिस्तोम्) क्रतु or the अहीन् क्रतु?

- साह्न is an appellation for ज्योतिस्तोम-क्रतु as it is completed in one day; the अहीन्-क्रतु lasts for 2 or more days

- पूर्व-पक्षा: अहीन => नञ्-समासम् => “न हीनः फलेन” => ज्योतिस्तोम-यागम्

- However, through rules of स्वर-प्रक्रिया, “द्वादशाहीनस्य” in this context refers only to the specific यागम् named “अहीन्”

इन्द्रशत्रुः

- Elaborated in the तैत्तिरीया संहिता and the शतपथ ब्राह्मणा

- Reiterated in the पाणिनीय-शिक्षा, नारदीय-शिक्षा and the महाभाष्यम्

- "मन्त्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह। स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥"

Classification of Accented पदम्-s

Based of the relative position and count of the उदात्तम् or स्वरितम् अक्षरम् –

- “नवपदशय्या” - पाणिनिय शिक्षा वाजसनेयिप्रातिशाख्यम् – 9 categories
- ऋगवेद-प्रातिशाख्या – Uvata lists 11 categories
- नारदीय-शिक्षा- eight-fold categories

एकोदात्तपदम्

1.	**आद्युदात्तम्**	इन्द्र॑ः, होता॑
2.	**मध्योदात्तम्**	अ॒ग्निना॑, अ॒ग्निभि॑
3.	**अन्तोदात्तम्**	अ॒ग्निः, ज॒नि॒ता
4.	**उदात्तम्**	यः, नु, कः, सः
5.	**आदिस्वरितम्**	स्व॑र्णरे
6.	**मध्यस्वरितम्**	हृ॒द॒य्य॑या
7.	**अन्तस्वरितम्**	कन्या॑
8.	**स्वरितम्**	क्व॑ः, स्व॑ः,

बहुदात्तपदम्

9.	**द्युदात्तम्**	बृह॒स्पति॑ः, वन॒स्पति॑ः
10.	**त्र्युदात्तम्**	इन्द्रा॒बृह॒स्पती॑

सर्वानुदात्तपदम्

11.	**सर्वानुदात्तम्**	व॒ः, न॒ः
12.	**सर्वोदात्तम्**	अग्नाऽ३इ, लाजी३न्, शाची३न
13.	**नीचस्वरितम् (अनुदात्तस्वरितम्)**	र॒थ्या॑, वी॒र्या॑

Role of स्वरम् in interpretation

स्वरम् is key to determine-

- Classification of the पदम् as नाम, आख्यात, उपसर्ग or निपात
- Meaning of the पदम्
  - nature of प्रत्ययम्
  - nature of समासम्
- Meaning of the वाक्यम

स्वरम् determines the classification of the पदम्

- “नामाख्यातविभागश्च स्वरादेवागम्यते”
  - ऋग्वेदानुक्रमणी परिशिष्टम्   (वेङ्कट माधव)

The distinction between a noun and verb can be established only through the nature of the स्वरम्.

नामाख्यातविभागश्च…

"अस्येदु त्वेषसा रन्त सिन्धवः परि यद्वज्रेण सीमयच्छत्।
ईशानकृद्दाशुषे दशस्यन्तुर्वीतये गाधं तुर्वणिः कः॥"
- ऋग्वेदानुक्रमणी परिशिष्टम् (वेङ्कट माधव)

- Is "कः" सुबन्तम् (नाम-पदम्) or तिङन्तम् (आख्यातपदम्)?
  - "कः" as a नाम-पदम्, is an appellation for प्रजापति (प्रजापतिर्वै कः। => ऐ.ब्रा., कौ.ब्रा, ताण्ड्य महाब्राह्मण; शत. ब्रा., तै. ब्रा., जै. उपनिषद् ब्रा, गो. ब्रा)
  - "कः" as a सर्वनाम, taken as the पुल्लिंग-प्रथमाविभक्ति-एकवचन form of किम्-शब्द.
  - "कः" could also be an आख्यातपदम् – the लुङ्कार form of the √कृ धातु is अकः; elision of the अट् affix, through बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेऽपि , results in the अनुदात्त-क्रियापदम् - क॒ः

नामाख्यातविभागश्च...

- The संहिता-पाठम् with स्वरम् indications, -
  ई॒शा॒न॒कृद्दा॒शुषे द॒श॒स्यन्तु॒र्वीत॑ये गा॒धं तु॒र्वणिः कः ॥

- As it follows a स्वरितम्, कः here is in प्रचय-स्वरम् - a form of अनुदात्तम् .
- पद-पाठम् also confirms that कः here is अनुदात्तम – “तु॒र्वणि॑: । कु॒रि॒ति॑ कः ॥”.
- Therefore, the कः is a क्रियापदम् in the लुङ्-लकार
- and not the more familiar सर्वनाम or नाम-पदम्;
- Thus the determination of the type of the पदम् here can be made only through the consideration of the स्वरम्.

स्वर-प्रक्रिया

Rules Of Accentuation In The व्याकरण Treatises

- अष्टाध्यायी सूत्राणि – पाणिनि
- फिट्-सूत्राणि – शान्तनव
- उणादि-सूत्राणि – शाकटायन

स्वर-प्रक्रिया - अष्टाध्यायी

Organization

- ~400 out of 4000 sutras to explain rules of स्वर-प्रक्रिया
- Majority number of rules from VI.1.158 to VI.2.199

- VI.1.158 – 223 => प्रत्यय-स्वरम्
    - सुबन्त-स्वरम् (विभक्ति-स्वरम्)
    - तिन्ङ्त-स्वरम्
    - धातु-स्वरम्
    - प्रातिपदिक-स्वरम्

- Entire VI.2 padam (199 sutras!)=> समासस्वरम्
  - Rules of स्वरम् for पूर्वपदम and उत्तर-पदम:
    - प्रकृति-स्वरम
    - आद्युदातत्म
    - अन्तोदातम्

- VIII.1.18-74 -> वाक्य स्वरम् ; VIII.२.82-103 -> प्लुत स्वरम्

- ~ 50 सूत्राणि scattered across the entire text